

УДК 94(497.11 Ниш) "17"
929:355 Доксат Н.
Оригинални научни рад
DOI: 10.46793/Pescanik25.061P

Анастасија Пејчић¹, архивист
Бобан Јанковић², архивски саветник
Историјски архив Ниш
Србија

АУСТРИЈАНЦИ У НИШУ: САН НИКОЛЕ ДОКСАТА КОЈИ ЈЕ ТРАЈАО КРАТКО

Апстракт: Прошавши војну обуку у циљу да постане фортификацијски официр, Никола Доксат приступио је холандској војсци са својих 18. година услед чега је касније постао и учесник Рата за шпанско наслеђе и сукоба у Фландрији у периоду од 1702. до 1714. године. Након опсаде Лила прешао је у службу аустријске царске војске, напредујући до чина генерала. Стекавши огромно искуство током аустријско-османских сукоба у Подунављу од 1716. до 1718. године, а затим и током сукоба на Сицилији од 1718. до 1720. године, најтеже је поднео опсаду Темишвара, током које га је једна од повреда учинила хромим до краја живота. Унапређујући фортификацијску снагу утврђења у Бечу и у Мађарској, посебну пажњу посветио је измештању стратешких тачака ван њихових зидина. Једним од највећих његових успеха сматрала се обнова београдске тврђаве. Током 1737. године избио је нови аустро-турски рат, у коме је, потискујући непријатеља, аустријска војска брзо напредовала дошавши до Ниша. Иако је са успехом град освојен, главнокомандујући генерал Секендорф решава да прошири свој освајачки домен све до Новог Пазара. На недовољно организованом терену, разбацана аустријска војска нашла се у расулу. Док се 80.000 Турака великом брзином приближавало Нишу, Секендорф шаље вест генералу Доксату да ће упутити појачање које никад није планирао да заиста пошаље.

Кључне речи: Ниш, тврђава, Аустријанци, Никола Доксат, аустро-турски рат

Током четири аустро-турска рата, од турског похода на Беч 1683. до Свиштовског мира 1791. године, српски народ претрпео је како огромне материјалне губитке, тако и у људству. У међуратном периоду радило на обнови и решавању Источног питања, тј. покушају Аустрије да путем Балкана продре даље на Исток и поделом интересних сфера са осталим великим силама ослаби утицај

---

¹ *anastasija.pejic@gmail.com*; Анастасија Пејчић, Historical Archives of Niš, Serbia

² *helmcollector@gmail.com*; Бобан Јанковић, Historical Archives of Niš, Serbia

Османског царства на Балкану у потпуности. У таквим околностима српски народ наду је налазио у савезништву са Аустријанцима, не губећи наду да ће једног дана слобода бити изнова достижна. Када је хабзбуршка војска ослободила Будим османске власти 1686. године, након 145 година проведених под њеним окриљем, Турци су формирали војно крајиште (*серхати*) у Београду, са циљем да зауставе даљи продор Аустријанаца.³

Године 1689. цар Леополд је у Србији за војног заповедника поставио грофа Баденског. Аустријски војсковођа Енеа Силвио Пиколомини је заузео Скопље и претрпео пораз од турске војске 23. децембра 1689. године. У том сукобу супротставили су му се Турци под командом Мустафа-паше Ђуприлића, чија је војна способност била изузетна. Он је, међутим, погинуо 9. августа 1691. у бици код Сланкамена са 20.000 својих војника, чиме је окончан Велики турски рат.⁴

Током првог успеха у бици за Ниш, која се одиграла 1690. године, услед недовољног познавања околине и велике надлазеће реке Нишаве, Немци су се задржали на десној обали, а напредовање у правцу непријатеља препустили су српским савезницима, хајдуцима. Након постигнутог успеха у ноћи 24/25. септембра, Немци су следећег дана ушли у већ ослобођену варош и опљачкали је. У извештају је гроф Баденски дао на значају Србима али је кључну улогу ипак приписао својим људима. По извештајима, мртвих и рањених на турској страни било је око 10.000, док је на страни Немаца погинуло 300 људи. Међу богатим ратним пленом истичу се топови разних калибара, стег арнаутског паше и барјак Сераскеров, који је послао сам султан преко великог везира. Под командом грофа Пиколоминија напредовала је ка Пироту и Софији колона коју је одредио гроф Баденски да запоседне драгомански теснац, да би се онемогућио повратак Турака. Друга колона образована је од 7.000 људи да крене ка Видину. Ипак, Турци су с успехом опсели Ниш изнова, где аустријске јединице под командом Ветернија нису могле да издрже дужу опсаду, па је након 23 дана потписана предаја 9. септембра. Напуштањем града, стотину кола кренуло је 10. септембра у правцу Саве остављајући град у рукама Турака.⁵

Тадашња нишка варош је изван хисара (војног логора), на левој обали реке, подразумевала мало насеље са три до 4 стотине ниских кућа зиданих ћерпичем (печеном циглом) и касабу опасану земљаним бедемом са палисадом, окружену јарком. Изградња утврђења није била у плану. Турци су у претходном периоду изградили само један камени мост током 1619. године, назван Мехмед-пашин мост.⁶ Као војне грађевине од огромног значаја, тврђаве су биле под непосредном влашћу султана у османској држави, иако је постојала могућност да се оне привремено ставе ван употребе када њихова улога постане пасивна.

---

³ Нишки весник, Ревизија за нејовање традиције и очување баштине Ниша, бр. 44, јануар 2007, 3.

⁴ Нишки весник, Ревизија за нејовање традиције и очување баштине Ниша, бр. 57, март 2009, 12.

⁵ Нишки весник, Ревизија за нејовање традиције и очување баштине Ниша, бр. 35, јул 2005, 4.

⁶ Нишки весник, Ревизија за нејовање традиције и очување баштине Ниша, бр. 42, септембар 2006, 3.

Тако је нишка тврђава у другој половини XV и почетком XVI века, без посаде која би боравила у њој као војном објекту, стављена ван употребе. Када је мир у Житваторику потписан 1606. године Турци су почели да раде на поправци и изградњи већих имања у унутрашњости, тиме стварајући упоришта за борбу са хајдуцима. Активност нишке тврђаве је делимично покренута истовремено са изградњом нишког, претходно поменутог каменог моста 1619. године. Са аустро-турским ратом крајем XVII века добила је на значају и постала је војни објекат првог реда, какав остаје до краја турске владавине.⁷

Како је 1717. године изгубљен Београд, центар новог крајишта постао је Ниш. Крајем исте године Порта је наредила обнављање и утврђивање Ниша, уз ангажовање великог броја војника и радника, чиме је највећи део радова обављен у периоду од 1719. до 1723. године, док су одређени делови довршавани све до почетка новог рата са Аустријом 1737. године. Уређивање новог серхата започето 1717. године, а за мухафиза Ниша наименован је беглербег Сиваса, Али-паша. Истовремено је постављен за првог нишког дефтердара Абдурахман-ефендија. Њему су у октобру 1717. поверене преостале мукате београдске канцеларије које су се нашле у расулу. На остацима тог пашалука настао је Нишки. Мехмед-паша Нишанџија нашао се на месту мухафиза Ниша у октобру 1718. године са задатком да уреди Ниш угледајући се на Бендер и Хотин; за разлику од Београдског који је претходно уређен по угледу на Будим. Иако се чини да грађење тврђаве у вароши није планирано, ситуација се променила током 1719. године.⁸ Одлуку о комплетној изградњи нишке тврђаве Порта је донела након што је привела крају радове на Хисару, тиме одговоривши на јаничарку побуну која је захватила читаву варош. Хатихумајун⁹ о изградњи упућен је 19. фебруара 1719. мухафизу Ниша и беглер-бегу Румелије, везиру Абдулах-паши Мухсинзаде. Сачињен је план по коме се насеље на десној обали Нишаве *имало ойасайи иврдим бегемом са уиврђењима, а варош њреко реке јендеком и њалисадама, као њаланка*. Предвиђено да ће радови трајати око три године, ако свака има по 120 радних дана.¹⁰

На њеној изградњи радило је 10.000 спахија више од три године, а ангажовано је 40 цариградских мајстора каменорезаца, док је саме бедеме зидало 400 зидара. Камен се вадио и допремао из каменолома код Хума, Каменице и Нишке Бање, док су планове сачиниле *ланџунџије*, минери Мехмед-ага и Мустафа-ага. Завршетак радова обележен је постављањем плоче на Стамбол капији, код моста на Нишави, јуна 1723. године. Док су радови унутар тврђаве постављени све до 1737. године. тј. до другог аустријског освајања овог града.¹¹

⁷ Група аутора, *Историја Ниша I*, Градина – Просвета, Ниш 1983, 115.

⁸ Група аутора, *нав. дело*, 213–214.

⁹ Свечана повеља (ферман) турског султана

¹⁰ Група аутора, *нав. дело*, 247–248.

¹¹ *Нишки весник*, бр. 57, *нав. дело*, 12.

Ниш је у наредном периоду постао важно царинско подручје на путу за Цариград и Солун, за трговину са Аустријом. Трговина преко Ниша била је у сталном порасту, а Ниш је населио велики број трговаца, услед чега долази и до пораста броја зграда за складиштење и продају робе.¹² Порта је ферманом захтевала од мухафиза града да разгласи како ће свако ко дође из Немачке и насели се у околини Ниша за три године бити поштеђен џизије, детка и осталих даждина. По истеку тог рока, они који остану плаћали би већину намета по најнижој стопи. Главни циљ овакве локалне политике био је да велики број поданика из Аустрије буде привучен назад под османску власт.¹³ Како се раја нашла у нешто повољнијем положају од претходног, то је довело до процвата земљорадње и сточарства, чији су резултат била лепо уређена села и добро обрађена земља око Ниша коју су Аустријанци затекли у очи освајања града.¹⁴ Доксатове планове званично је усвојио Дворски ратни савет 1725. године, али радови по реализацији пројеката отпочели су већ 1723. године, а већим делом су завршени до 1736. године, како наводи М. Поповић.¹⁵

По окончању сукоба са Ираном 1736. године, турска сила се посветила рату са Русијом, у који је убрзо ушла и Аустрија. Она је у сукобима изгубила северну Србију и Београд. Војска је затим подељена на три дела како би се губитак надокнадио придобијањем нових територија: прва армија упућена је ка Босни, друга ка Србији, а један корпус кренуо је ка Влашкој. Већ 14. јула 1737. године у Нишу се нашло писмо са званичном објавом рата, а трупе су спремно чекале почетак сукоба. Већина паша и царских корпуса била је фокусирана на сукоб са Русијом, остављајући град незаштићеним. Проређеност турских редова одбране била је одлична прилика да Аустријанци надокнаде изгубљено и, уместо да ударе на Видин, крену на Ниш.¹⁶

У животу генерала Николе Доксата де Мореза у очи ратних сукоба одиграла се једна драма, коју су будући догађаји успешно заташкали. Двор је послао у посету генерала Хајнриха Вилхелма фон Вутгинауа, како би утврдио шта се дешава у Београду и где нестаје новац намењен изградњи најзначајнијег утврђења на Источној граници. Тада до њега долазе тврдње о незаконитим радњама и злоупотреби државног новца. Изненадна смрт овог госта бацила је сумњу на генерала да га је отровао. Тек је у новинама 9. априла 1738. године осванула вест да је због овог недела ухапшен извесни апотекар, чиме су даља нагађања окончана. Доксат је наставио своје активности, а цар му је још 1736. године поверио, на основу претходно склопљеног савеза са руским двором, припреме за рат против Турске под командом грофа Зекендорфа.¹⁷ У септембру 1737. године

---

¹² Група аутора, *нав. дело*, 217.

¹³ *Нав. дело*, 218.

¹⁴ *Нав. дело*, 219.

¹⁵ Марко Поповић, *Београдска њврђава*, Београд 2006, 226–242.

¹⁶ Група аутора, *нав. дело*, 219.

¹⁷ Истакао се у рату за Шпанско наслеђе у Низоземској, на Рајни и у Италији.

Доксату је поверена команда Нишком тврђавом, при чему је добио чин дивизијског генерал-лајтнанта (генерал-потпуковник), који му није званично признат услед наредних догађаја.¹⁸

Ниш је запосело седам чета коњице и пешадија аустријске војске од укупно 7.032 војника. Из Беча је стигла јасна наредба да се за команданта новоосвојеног града постави генерал, инжењер Никола Доксат де Морез. Пројектујући већи број планова тврђаве и вароши, истакао се међу аустријским војним инжењерима великом прецизношћу. Познато је да је, између осталог, планирана изградња хришћанског Ниша са цивилном управом и зградама ван тврђаве, док је и сам папа Александар желео да упути материјалну помоћ за изградњу *бегема крста иројив йолумесеца*.¹⁹

По пореклу Швајцарац, Никола Доксат де Морез је потицао из француског говорног подручја. Његову инжењерску каријеру обележила је највећим делом, обнова доњег и горњег Београда и београдске тврђаве. Опасао ју је јаким бегемима и дубоким шанчевима, а посебно је утврђена линија од Саве и Дунава. У варош и тврђаву улазило се кроз више капија.²⁰

Манифест је у име цара Карла VI²¹ са собом носио генерал Секендорф, прелазећи границу код Параћина. Њиме је свим османским поданицима гарантовао слободу вере, с тим што је муслимани не би могли изражавати јавно. Како је такав услов за њих био неприхватљив, муслиманима је понуђено да територије на које се претендовало напусте без отпора, што је знатно помогло да Аустријанци одатле до Ниша напредују без већег напора. Генерал Доксат је, уз помоћ локалног сељаштва, онемогућио снабдевање посади Соко Бање која је приморана да за два до три дана напусти своје положаје. Док је Секендорф преговарао са Мехмед-агом, понављајући му услове предаје наведене у манифесту, фелдмаршал Филипи стигао је 22. јула у село Тешицу, на Морави. Ту се нашао још један паша, молећи да се рок за условну предају продужи.

Како је договорено, 25. јула Филипи је стигао у Ниш, где је саставио текст о капитулацији. Чекало се да армија дође под град у јутарњим часовима 28. јула, да би око четри поподне била извршена предаја. Кључеве капија Нишке тврђаве и два градска амбара завијене у мараму, на тањиру, уз понизни поздрав предали су највиши турски званичници који су тада боравили у тврђави. Маршал де Тунген са шест компанија гренадира запосео је град. Сутрадан, 29. јула 1737. године, за беглербега Румелије именован је Ахмед-паша Ђуприлић, са задатком да изврши истрагу, сабере и мобилише муслимане истеране од стране побуњеника и поврати изгубљено. За предају је оптужио тројицу људи: јерлијског џедеци-башу, тодци-

¹⁸ Nikola Samardžić i Vladimir Abramović, *Švajcarac u Beogradu: Nikola Doksat de Morez*, 2013, 45.

¹⁹ *Нишки весник*, бр. 57, нав. дело, 12.

²⁰ *Нишки весник*, бр. 57, нав. дело, 13.

²¹ Карло VI (нем. Karl VI; Беч, 1. октобар 1685 – Беч, 20. октобар 1740) био је вар Светог римског царства, краљ Угарске, краљ Чешке и аустријски надвојвода од 1711. до своје смрти. Током Рата за шпанско наслеђе био је претендент на шпански престо под именом Карлос III.

башу и царског капици-башу (Мехмед-ага Нишлија). Султан је Порту сматрао одговорном за овај неуспех.²²

Повративши се од првог удара Османлије су средином августа припремале одмазду. Пуковник Лентул је 24. августа напустио Нови Пазар, оставивши устанике на милост и немилост непријатељу. Патријарх Арсеније IV је са око три хиљаде људи стигао у град, наишавши на пустош. Изневерен је, преко Студенице и Крагујевца дојurio у аустријски главни стан у Врежини, у Нишу. Ту је са Секендорфом договорио образовање нове српске милиције. Брањени су Бањска, Звечан и Нови Пазар, при чему су српски граничари добили следовање попут других аустријских војника, уз пружање новчане помоћи свештеним лицима. Командант Ниша, генерал Доксат обавестио је *како је народ са задовољством њримио вест да ће ћесар дринути о њајријарху и епискојима у Нишу, док се ови не вратише на своја места*. Доксат је истовремено истицао заслуге нишког митрополита Георгија Поповића око набавке кола и коња за комору.²³

Трећи фронт за Османлије развио се код Видина крајем године. Пошто се претња Бендеру из Очакова није остварила, велики везир је наредио да се сакупе трупе код Видина. почетком августа. Корпус од 9.000 Аустријанаца послат је у Видин под Хевенхилером, да захтева капитулацију. Видински гарнизон одбио је да се преда. Дана 14. августа, када су Аустријанци покушали да пробију одбрану тврђаве, напад је са успехом одбијен. Овај неуспех је додатно обесхрабрио Секендорфа, који је на *Рајном савету* 29. августа саопштио одлуку о одустајању од опсаде Видина. Ову одлуку потврдио је, сазнавши да су Османлије победиле у Босни. Наредио је својим трупaма да бране Босну и активирају се све до Саве, док се Валис повукао у западну Трансилванију, одустајући од експедиције, остављајући посаду и генерала Доксата у Нишу изложеним. У време напредовања Османлија из Видина наводи се да је Доксат имао око 4.000 ефективних војника и још око 3.000 превише болесних за борбу, у тврђави која није била снабдевена пијећом водом.²⁴

Генералу Секендорфу средином августа пристиже вест о великом поразу код Бања Луке и неуспеху Кевенхилерове видинске експедиције. Хиљаде Срба постављено је да стражари на Драгоману. Ђуприлић је боравио у Софији средином августа чекајући даља наређења како би извршио напад на Ниш. Самоковског владику, Симеона Поповића, казнио је вешањем због подстрекивања устанка у Дупници, столном месту самоковске епархије. Арслан-Мехмед паша казнио је пиротску рају смртном пресудом, након чега су напади Османлије кренули континуирано из правца Босне, са Дунава, из Софије и из Скопља.²⁵

Средином септембра забринути генерал Доксат из Ниша је пренео извештај заповедника Пирота како је „једно турско одељење зашло за леђа Србима

---

²² Група аутора, *нав. дело*, 220.

²³ *Нав. дело*, 221.

²⁴ Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars, 1700–1870*, 2007, 111.

²⁵ Група аутора, *нав. дело*, 221.

код Драгомана”. Три дана касније у Ниш је стигао капетан Пирота који је тврдио да Турци немају јаку војску у Софији. Кад је 20. септембра у Пирот стигло 5.000 турских коња у њему је било свега 40 Немаца које су Турци пустили да оду у Ниш, а затим извршили покољ устаника.²⁶

23. септембра у Ниш је пристигао аустријски капетан, који се са муком пробио кроз обруч код Подујева и који је казао да Турци стављају под нож све што им падне шака. Секендорф, губећи везе са раштрканим пуковима, одлучио је да нападне Ужице, како би лакше изашао из сукоба са босанском војском. Када су Турци заузели Пирот, Секендорф се налазио у Чачку. Ниш је већ тада имао залиха у храни само до краја септембра. Секендорф је освојио Ужице 2. октобра 1737. и затим се повукао у Шабац.

Командант Ниша, генерал Доксат јавио је штафетом 15. октобра, да се Нишу примиче војска непознате јачине која је пре тога прошла кроз Вратарничку клисуру. Изразио је бојазан да ће турска војска покорити Ниш, у коме је у том тренутку имао својих 2500 војника, у коме су се налазиле све посаде свих околних градова, осим оних из Беле Паланке и Гургусовца, које су Турци претходно уништили у Сићевачкој клисури.²⁷

Напад на Ниш, брањен од стране Николе Доксата и његових људи, знатно бројнију и боље организовану турску војску довео је пред град 15. октобра 1737. године. Услед тога су се аустријске трупе редом повлачиле. Доксат је одлучио да тврђаву преда без борбе, при чему је капитулација званично потписана средином октобра 1737. године. Аустријска посада је према одредбама овог акта имала право да се повуче са читавим личним наоружањем и пртљагом до Параћина уз турску пратњу, одакле су се придружили главном делу аустријске војске.²⁸

Осми члан овог акта односио се на српског патријарха Арсенија IV Јовановића и све Србе и Јевреје у Нишу на читавој раније побуњеној и заузетој територији. Према овом члану патријарху и поданицима се заборављају раније кривице и оставља им се све што су пре рата поседовали.²⁹ Након што су њихови доскорашњи савезници напустили зидине града препуштени су турским освајачима, који су истог дана погубили велики број људи. Извори дају различите информације о броју погубљених у распону од 300 до 690 жртава. Зна се, притом, да је на територији нишке благајне по завршетку рата забележено чак 2.000 харачких глава мање.³⁰

Памфлет непознатог писца из 1757. године може послужити као нека врста оправдања за поступке де Мореза. У њему се, између осталог, наводи да је у датом тренутку нишка посада бројала свега 7.032 војника, а турска војска чак

²⁶ *Нав. дело*, 221–222.

²⁷ *Нав дело*, 222.

²⁸ Nikola Samardžić i Vladimir Abramović, *нав. дело*, 46.

²⁹ *Нишки весник, Ревизија за нејовање традиције и очување баштине Ниша*, бр. 40, мај 2006 (пренето из београдског дневног листа *Политика* од 22. 4. 2006.), 19.

³⁰ Nikola Samardžić i Vladimir Abramović, *нав. дело*, 46–47.

80.000, као што је претходно поменуто. Слабо брањеном Нишу, није помогао ни знатан недостатак воде и муниције. Нада да ће помоћ наићи у наредном периоду показала би се узалудном. Турци су, са друге стране, појачање и допремање артиљерије могли да очекују из правца Видина.

Иако су месецима раније напустили утврђење без борбе, Турци су се вратили знатно спремнији да поврате изгубљено. Из других пашалука – Видина, Јањине и Босне – њима је пристизало значајно појачање. Опкољени аустријски гарнизон био је одсечен, али имао је хране за дуготрајну борбу и опсаду. Ипак, испоставило се да није било довољно муниције јер *војник није имао ни фунџу баруџа*, а најављена помоћ је изостала. Командант Никола Доксат де Морез започео је дипломатске преговоре са турским пашом и са успехом извукао своје војнике под пуном ратном опремом и заставом Ниша, остављајући за собом српске добровољце. Затражено је да се оправда Савету због капитулације уз оптужбу да се повукао пре формалне опаде Ниша. Свирепост којој су препуштени Срби, стигла је и њега.³¹

Након што је оптужен за издају, генералу је одузет чин и отпуштен је из службе. На пресуду којом је одлучено да умре под оштрицом мача, упућена је жалба цару Карлу VI преко Савета, где се наводи да није крив за оптужбе, те да је Нишу и тврђави унутар њега претило уништење целокупне посаде од стране десетоструко јачих Турака, док муниција и поред обећања није пристигла у утврђење.

Хабзбурговци католици су унутар аустријске царевине водили тихи верски рат против чешких устаника протестаната. Резултат тих сукоба био је Тридесетогодишњи рат (1618–1648), из којег је Аустрија изашла ослабљена. Генерала су пријатељи саветовали да услед таквог сплета околности из протестантизма пређе у католичанство у покушају да избегне смрт, што је одбио. Почетком марта 1738. године Велики војни савет се окупио и фелдмаршал-лајтант фон Суков потврдио је казну Његовог царског величанства Карла VI: да генерал Никола Доксат де Морез буде посечен мачем јер је *без икакве њој пребе љредао љрад Ниш, без борбе!*³²

Кажњен, зато што је одбио да се бори, Доксат је погубљен у марту 1738. године, а Секендорф се нашао у кућном притвору. Руси су за то време заузели Очаков, а Османлије са успехом одбиле напад на Босну. Београд и Темишвар још увек су се налазили у аустријским рукама.³³

Након што је казна генералу Доксату потврђена, саучесницима је изречена казна због предаје Ниша. Пуковник Хампрехт из пука принца Максимилијана Хесенкаселског проглашен је нечасним зато што је акт о капитулацији и превременој предаји Ниша саставио у консултацији са генералом, у чему су учествовали још и пуковник Пина, мајор Булер и инжењерски капетан Санмар-

---

³¹ *Нишки весник, Ревизија за нејовање љтрадиције и очување башџине Ниша*, бр. 57, нав. дело, 12–13.

³² *Нав. дело*, 12–13.

³³ Virginia H. Aksan, *нав. дело*, 111–112.

тин. Због претходно наведеног дела сви они лишени су чиновна, уз конфискацију имовине, док су остали официри потписници капитулације ухапшени. Како би се делимично надокнадили финансијски губици сва имовина кажњеној генерала, као и она имовина официра којима су одузети чиновни и имовина има се продајти на јавном тржију, и распоредити на следећи начин: две трећине зајлениће цар, а трећина се има дајти Рајном савезу!

Детаљно се писало у тадашњој штампи и о последњим часовима швајцарског генерала: Одмах је двадесет гренадира³⁴ са истуреним бајонетима одвело генерала Доксата у његов стан и постављена је јака стража. Бискуп и остала духовна лица су му указали посету. Генерал није био окован ни везан, већ је последње вечери пред своју смрт пио, јео и спавао читаву ноћ. Када су га пробудили ујутру, он је уставши весео наредио да му брзо припреме чај, пошто се ближио час извршења казне. Собар, додавши му калпак³⁵ молио га је за опроштај, ако му је шта нажао учинио пошто га је верно служио. Генерал Доксат стегавши му руку замолио је да убрза све послове и да му пре егзекуције повеже очи. Затим, опростивши се од укућана, сео је у отворену кочију, како би га успут сви видели. Замолио је шефа страже поручника Тилијеа да последњи пут обиђе београдску тврђаву, коју је градио двадесет година. Захваљујући поручнику што му је то омогућио, скинуо је златни ланац са врата и рекао му: „Молим Вас да примите овај последњи поклон и да га носите као успомену на мене, због тога што ја више немам ништа што бих могао да Вам подарим”.³⁶ Уочи саме егзекуције скинуо је одело и спустио кошуљу. Одмах су му дали црвени огртач и поставили га на столицу покривену црним сукном. У новинарском извештају руске дневне новине Санктпетербургские ведомости су 22. марта 1738. године, два дана након погубљења, описале сурови поступак при извршењу казне, пошто је процес против тада већ бившег генерала окончан: Пред великом аустријском касарном, код Калемегдана, постројено је 200 коњаника и 400 пешадинаца. Треба да присуствују егзекуцији над аустријским инжењерским генералом Николом Доксатом де Морезом. Иронија судбине била је што је тај човек имао ратне заслуге у освајању нишке тврђаве, а више година посветио је утврђивању београдске. Доживео је да близу ње буде погубљен!³⁷ Генерал је заточен у касарни Александра Виртембершког, а након погубљења за њим је остала тврдња да тврђаву није предао због кукавичлука и малодушности, већ из жеље да сачува шест царевих батаљона. Томе у прилог иде и сазнање да је током тридесетогодишње каријере више пута угрозио своје здравље, те да је имао вишеструке повреде, међу којима и оне кука,

³⁴ Бирани су међу најјачим и најкрупнијим војницима, су првобитно били специјализовани војници, први пут успостављени као посебна улога средином или крајем 17. века, за бацање граната и понекад за јурише.

³⁵ Капа купастог облика

³⁶ Нишки весник, Ревизија за неовање традиције и очување баштине Ниша, бр. 57, нав. дело, 13.

³⁷ Nikola Samardžić i Vladimir Abramović, нав. дело, 46; Нишки весник, бр. 57, нав. дело, 13.

рамена и колена.³⁸

Наводи се даље да је генерал аудитор лајтнант³⁹ преломио командни штапић, симбол генералове моћи, бацајући га испред његових ногу. Осуђени де Морез је првобитно желео да говори на немачком језику, али пошто није могао да се из срца изрази проговорио је на француском: Бог ми је сведок да град Ниш нисам олако препустио, већ то урадио из најбоље намере како би цару спасао батаљона коњице. О Боже велики, опрости ми све моје грехе због заслуга и страсти вољеног твог сина – Господа нашег и Исуса Христа.

Упамћене су остале Доксатове речи, које је узвикнуо окренувши се према београдској тврђави: Ој тврђаво ја сам те градио, а ти ми одузе живот! Одсецање главе било је веома неспретно, јер је први у низу удараца задат по рамену. При том ударцу генерал је пао на леђа али је остао миран, не покушавајући ни да ослободи везане руке. Пошто је по правилу целату забрањено да га додирује, генералу су пришле његове слуге. Целат му је тек у четвртом покушају задао смртоносни ударац. Слуге су га, узевши тело, положили у сандук и сахранили у великој касарни.⁴⁰

Разорна епидемија куге избила је у октобру 1738. године. Аустријски гарнизон у граду је био десеткован, док су заражени бивали су спаљивани заједно са стварима. Дубровачки конзул из Цариграда Лука Кирико је у новембру 1738. године извештавао о куги у већини балканских земаља, а 2. априла 1739. године о пустоши коју је куга начинила у Београду.⁴¹

У року од три месеца повратили су све привремено изгубљене земље, спремајући се да у току 1738. поврате Београд. Велики везир Јеген Мехмед-паша помогао је освајање Адекалеа и предела до Мораве, да би се септембра већ изнова нашао у Нишу. Са царском хордом од 150.000 људи Ивас Мехмед-паша кренуо је из Ниша 13. јула 1739. године. Београд је бранио генерал Валис са 80.000 војника. Рат је одлучила велика битка код Гроцке 22. јула 1739. Аустријска војска заражена кугом није могла да настави одбрану Београда, услед чега је он предат потписивањем мировног споразума 18. септембра 1739. године.⁴² Поред огромног броја цивила и војника под овом заразном болешћу подлегао је велики број свештених лица, било православних или католичких који су службовали у Краљевству Србији. Нарочито је забележен велики број војних свештеника, припадника монашких редова, а пре свих језуита, јер су долазили у непосредан контакт са повређеним војницима и цивилима, болесним или умирућим, којима су свештеници давали сакрамент последњег помазања.⁴³ Предајом Ниша крајем октобра ратне операције у 1737. години су практично биле завршене.

---

³⁸ Nikola Samardžić i Vladimir Abramović, *nav. delo*, 47.

³⁹ У рангу војног судије

⁴⁰ *Нишки весник, Ревизија за нејовање традиције и очување баштине Ниша*, бр. 57, *нав. дело*, 13.

⁴¹ Милош Ђорђевић, *Краљевство Србија, 1720–1739*, докторска дисертација, Ниш 2013, 344.

⁴² Група аутора, *нав. дело*, 222–223.

⁴³ Милош Ђорђевић, *нав. дело*, 164.

Царска војска заједно са српском милицијом напустила је Србију осим Смедерева, Шапца и Београда.⁴⁴

Рат је окончан пошто су Аустријанци разбијени код Гроцке 1739. године. У Београду који се изнова нашао под османском влашћу, потписан је мир. Постигнутим миром они су добили све земље јужно од Саве и Дунава, а две наведене реке постале су природна граница између Аустрије и Турске. Готово све српске земље које је раније потписаним Пожаревачким миром из 1718. године извојевала Аустрија изнова су припојене Турској. Арсеније IV Јовановић Шакабента је покренуо масовну сеобу људи у Аустрију, како би спречио апсолутно страдање у страху од турске одмазде. Недуго затим изабран је за карловачког митрополита. На престолу у Аустрији нашла се ћерка Карла VI – Марија Терезија.⁴⁵ Анархија је изнова захватила Београд, у коме су Турци све срањали са земљом, изузев Тврђаве. Српски народ био је изложен масовном пљачкању од стране султанових намесника, граничара и дахија.⁴⁶

Једно од највреднијих сведочанстава опсаде града Ниша данас је похрањено у Историјском архиву града Ниша, у збирци VARIA као најстарији документ који овај архив чува. Овај проглас у виду Бакрореза настао је у граду Аугзбургу са циљем да посведочи аустријско освајање и одлазак Турака из града на Нишави, 28. јула 1737. године.⁴⁷

Закључак

Доксат је имао задатак да од турске најезде брани нишку тврђаву, која је имала незнатан број људства и муниције у односу на многобројнију турску војску. Да би спасио посаду која боравила у Нишу, генерал је одлучио да је, уз погодбу, преда без борбе. Успео је да убеди Турке да ће битка и за њих бити тешка и издејствовао је мирно повлачење из Ниша, без формалне предаје. Аустријски двор у Бечу га је због овог поступка оптужио за издају. Једни су га сматрали херојем, јер је спасао војску, а други кукавицом, јер је предао утврђење без борбе. Пред војним судом у Београду осуђен је на смрт одсецањем главе и погубљен у зору 20. марта 1738. године, надамак утврђења које је сам подигао. Смртна пресуда је изазвала критике али свих седамдесетак молби за помиловање одбијено је.

Планови Николе Доксата да Ниш учини лепим немачким градом су страдали заједно са њим. Иза њега су остале приче које ни до данас нису потврђене.

⁴⁴ Видети: Душан Ј. Поповић, *Србија и Београд: од Пожаревачкој до Београдској мира (1718–1739)*, Београд 1950, 385.

⁴⁵ Станоје Станојевић, *Историја српског народа*, 1908, 295–296.

⁴⁶ *Нишки весник, Ревизија за нејовање традиције и очување баштине Ниша*, бр. 57, нав. дело, 13.

⁴⁷ Детаљније о Бакротиску: Миљана Ђорђевић, „Најстарији документ Нишког историјског архива: бакрорез о предаји града Ниша Аустријанцима 1737. године”, *Пешчаник*, бр. 1, Ниш 2003, 204–206.

Пошто испод Калемегдана и Петроварадинске тврђаве постоје скривени пролази, лагуми и катакомбе, верује се да је један такав подухват планиран и унутар Нишке тврђаве. Тим сумњама доприноси сама по себи чињеница да је у тврђави боравио један од водећих европских фортификационих инжењера, док постоје и тврдње да је радио корекције на утврђењу иако се не зна какве. Оригинални Доксатови планови, настали у периоду 1723–1725. године, само су у малом делу сачувани. Тунели унутар Нишке тврђаве дуго година остали су занемарени, па се закључак завршава на томе да њен подземни део није довољно истражен, те се тако не сматра званичним делом ове културолошке целине.

Предаја кључева града Ниша Аустријанцима 28. јула 1737. године

Извори и литература

Извори:

Историјски архив Ниш (ИАН), Збирка VARIA, Бакротиск из 1737. године, Varia 1.

Литература:

Aksan Virginia H. *Ottoman Wars, 1700–1870*. 2007.

Група аутора. *Историја Ниша I*. Ниш: Градина – Просвета, 1983.

Ђорђевић, Милош. *Краљевство Србија 1720–1739*. Докторска дисертација. Ниш 2013.

Ђорђевић, Миљана. „Најстарији документ Нишког историјског архива: бакорез о предаји града Ниша Аустријанцима 1737. године”, *Пешчаник*, бр. 1, Ниш 2003, 204–206.

Нишки весник, *Ревија за неговоње традиције и очување баштине Ниша*, бр. 35, јул 2005.

Нишки весник, *Ревија за неговоње традиције и очување баштине Ниша*, бр. 40, мај 2006.

Нишки весник, *Ревија за неговоње традиције и очување баштине Ниша*, бр. 42, септембар 2006.

Нишки весник, *Ревија за неговоње традиције и очување баштине Ниша*, бр. 44, јануар 2007.

Нишки весник, *Ревија за неговоње традиције и очување баштине Ниша*, бр. 57, март 2009.

Поповић Душан Ј. *Србија и Београд, Од Пожаревачкој до Београдској мира (1718–1739)*. Београд 1950.

Поповић Марко. *Београдска тврђава*. Београд 2006.

Samardžić, Nikola, i Vladimir Abramović. *Švajcarac u Beogradu: Nikola Doksat de Mores*. 2013.

Станојевић Станоје, *Историја српској народа*, 1908.